

PAMĚŤ JAKO VĚC VEŘEJNÁ

Julie Šafová

Francouzská spisovatelka Annie Ernauxová je autorkou více než dvaceti knih, z nichž na českém trhu zatím vyšlo pouze několik vybraných děl. Jedním z nich je také román *Roky*, pravděpodobně nejkomplexnější dílo Ernauxové, soustředěné na vzpomínky mezi roky 1940 až 2006. Kniha, v českém překladu od Tomáše Havla, je kolektivním svědectvím proloženým hlasem autorky, která se prostřednictvím toku myšlenek obrací do vlastní i společenské minulosti.

Vzpomínání s odstupem

„Všechny obrazy jednou zmizí [...] Všechny se rázem rozplynou, tak jako miliony obrazů v hlavách před půlstoletím zemřelých prarodičů a po nich i zemřelých rodičů,“ píše v románu *Roky* francouzská spisovatelka a laureátka Nobelovy ceny Annie Ernauxová. Právě *Roky*, vydané v roce 2008, Ernauxovou celosvětově proslavily. Kniha, někdy chybně označována za autobiografickou, je osobní zpověď Annie Ernauxové, ukrytá do vzpomínek jedné francouzské generace. Autorka ve svém téměř sociologickém románu popisuje individuální zkušenost, kterou následně transformuje v prožívání celé společnosti.

Na začátku každé kapitoly popisuje Ernauxová fotografii, s postupujícím technologickým vývojem také audiovizuální záznam, zachycující konkrétní okamžik jejího života. Čistě subjektivní vzpomínka vyprávění vždy otevírá a následně se mění ve výpověď o životě francouzské komunity. Každá retrospekce zastupuje v románu kolektivní prožitek, spisovatelka se podle svých slov stává „etnologickou sama sebe“. Přenesením na papír epizody ze svého života uzavírá, ztělesňuje a následně je opouští. Samu sebe sleduje autorka s odstupem, v neosobní třetí osobě.

Jednu z kapitol *Roků* například zahajuje pohled na fotografii ze srpna 1949, na které je na pláži zachycena dívka s vlasy spletenými do copu. Víme o ní, že je mladá, ve svém dospívajícím těle mírně nemotorná a zoufale touží vypadat jako opalené modelky z reklam. O několik stránek později se dočteme, že tatáž dívka v minulosti měla sestru, která zemřela v šesti letech. A už víme, že ona neohrabaná dívka je malá Annie Ernauxová. Spisovatelka informaci o skonu vlastního sourozence vpišuje až zhruba do poloviny kapitoly, odtážitě k vlastní minulosti, pouze jako faktografický detail – děti dříve umíraly častěji a kromě spousty dalších zemřela také sestra dívky na pláži.

Ernauxová se mnohem více než s minulým já ztotožňuje se svou generací, v takových momentech pak píše v první osobě. „Nic z toho, co jsme do té doby považovali za normální, už nebylo samo sebou,“ komentuje spisovatelka sociální změny. Objektívni způsob psaní přitom bere z vlastních vzpomínek – stejným způsobem totiž vyprávěli její příbuzní historiky z války, nacistické okupace, hladu a utrpení. Ernauxová o sobě ví, že se

uvažováním o čase, původem i vyjadřováním liší od svých vrstevníků, nepovažuje se ale za výjimečnou. Svou generaci nikdy nesoudí, aniž by zároveň hodnotila samu sebe. Namísto kritiky naivní víry v proměnu politické reprezentace i obratu k aktivismu popisuje spisovatelka zápal, se kterým po boku přátel i milenců kdysi vycházela do ulic. Píše o časech, kdy ještě věřila v linearitu dějin a zlom k lepšímu. Se současným klidem hovoří o dávné bolesti, milostných vzplanutích i minulých emocích.

Mezi řádky

Annie Ernauxová prožívá vše společně s ostatními. Stejně jako její spolužačky ráda chodí do kina. Čte knihy a prohlíží si časopisy. Do svého notýsku zapisuje oblíbené citáty. Prahne po tom, být hubenější a krásnější. Chce zažít lásku a sex. Stejně jako část její generace, i Ernauxová později podstupuje ilegální potrat, při kterém málem zemře. Obdobně jako její vrstevníci, i ona se jednou vdá a následně rozvede. Nic z toho se však nedozvíme faktickou promluvou vlastní pro autobiografická díla. Ernauxová se o vlastních zkušenostech zmiňuje mimoděk, kdesi na pozadí.

Některé narážky na skutečné události navíc prakticky nelze pochopit bez znalosti autorčiny ostatní tvorby. Svou první sexuální zkušenost (v *Rocích* zmíněnou jedinou větou) důkladnějše popsala v *Paměti dívky* z roku 2016. Zde hovoří také o boji s poruchou příjmu potravy, na kterou v *Rocích* naráží jen několika slovy o ideálu krásy a absenci periody. O zakázané interrupci zase Ernauxová napsala roku 2000 novelu *Událost*, společenskou roli ženy propojenou s životem své matky pak rozvíjí v *Obyčejné ženě* z roku 1987. Formativní vztah s mužem o třicet let mladším, který jednu z etap života Ernauxové razantně ovlivnil, rozebírá v krátké knize *Mladík*.

Z „totálního románu“ Annie Ernauxové je patrná až úzkostlivá touha zaznamenat všechno, co se odehrálo v době jejího života. Spisovatelka si uvědomuje nejen limity vlastní, ale především kolektivní paměti, která vystupuje jako leitmotiv celého díla. Možná se na snaze nenechat odejít ani jeden okamžik podepsala také Alzheimerova choroba spisovatelčiny matky, o které Ernauxová vypráví v knize *Nevyšla jsem ze své noci*. Psaní je pro autorku prostředkem boje proti zapomenutí a možnost zachytit i ty nejjemnější detaily. „Paměť, stejně jako sexuální touha, nemá konce. Propojuje mrtvé s živými, skutečné bytosti s představami, sny s minulostí,“ stojí v úvodní kapitole románu *Roky*.

I díky touze zachytit skutečně všechno nabírají některé pasáže románu prakticky povahu seznamů. Ať už jde o výčet knih, které Ernauxová ve svém dospívání čte, filmů, jež touží vidět v kině (v ostrém protikladu k těm, které tam skutečně promítají), o témata rodinných obědů nebo značek zboží vystaveného ve výlohách a supermarketech. Zejména poslední zmíněná složka hraje v pozdějších kapitolách románu obzvláště prominentní roli. Ernauxová přesvědčivě popisuje něco věrně známého pro každého z nás – z někte-

rych let jejího života nezůstávají vzpomínky na spolužáky ani rodinu, ale pouze okouzlení konzumním životem jako fetišem moderní doby. Autorka pečlivě zachycuje přelétavou povahu reklam a přesně popisuje, jaké zboží během let zdobilo v podobě vyobrazení fasády budov a na co zrovna lákaly fráze v televizi. Často tak čtenář přesně netuší, co se zrovna dělo v osobním životě Ernauxové, před očima ale má přesnou reprodukci reklamních sloganů na šampony, polévku, nábytek, prádlo či prostředky na hubnutí.

Spisovatelka při tvorbě románu nečerpala z externích zdrojů, veškeré vědomosti nebo názvy pocházejí jen z vlastních vzpomínek. Během dospívání ve 40. a 50. letech jsou útržkovité, ještě zahalené oparem dětství, v dospělosti pak působí komplexněji. Desítky zmíněných děl nebo značek kosmetiky jsou sice pevně zasazeny do francouzských reálií, spolu se stárnutím Ernauxové a proměnami životního stylu se ale díky globalizaci stávají unifikovanými pro všechny čtenáře. Neznalost konkrétních oblastí autorčina zájmu navíc nijak nepřekáží v porozumění myšlenek, které Annie Ernauxová přináší.

Akt politické volby

Podobně jako veterán vzpomínání a paměti, francouzský romanopisec Marcel Proust, řeší Annie Ernauxová také postavení vlastní společenské třídy. Spisovatelka se narodila a vyrůstala v Normandii, následně studovala na katolické střední škole s dívkami ze střední třídy. Už v dětství si uvědomovala, že pochází z chudších poměrů než někteří její vrstevníci. „O vše byla nouze, o věci, o představy, o příležitosti k povyražení,“ píše v *Rocích*.

Pomyslnou madlenkou, spouštěčem mimovolné reminiscence v posledním díle Proustova *Hledání ztraceného času*, se u Ernauxové stávají slova, která ji obklopují v klíčových životních etapách. V dětství je jazyk spojen s pohlavky, pečenými jablky a chrápáním rodičů. V dospívání s moderním slangem mládeže a snahou, aby její spolužačky nepoznaly, že pochází z dělnického prostředí. V dospělosti pak Ernauxová slova přenáší na papír, konstruuje sama sebe a svou neosobní existenci.

Vzpomínky zachycené v *Rocích* by se místy daly označit za politické či feministické. Ernauxová v minulosti uvedla, že psaní je pro ni inherentně politickou záležitostí, obě sféry od sebe tak nejdou oprostit ani v jejím románu. Zájem o veřejné dění a politiku je součástí její osobnosti a přirozeně se promítá do zaznamenaných vzpomínek. Už jako dívka přemýšlí o značně rozdílném společenském uvažování nad mužskými a ženskými sexuálními zkušenostmi. Explicitněji je pak formuluje až v pozdějších dílech, jakými jsou například *Paměť dívky* nebo *Mladík*, kde srovnává pohled na mužské a ženské touhy. V novele věnované vztahu s mladším mužem zase poukazuje na hranice přijatelnosti aféry staršího muže s mladší ženou oproti vlastní vztahové konstelaci.

Jako osoba, která v šedesátých letech málem zemřela při ilegálním potratu, se zase

logicky zajímá o ženské otázky. Stejně jako zbytek její generace, toužící po svobodě volby ve všech sférách života. „*Anebo by* [lékaři] *doopravdy raději sami zemřeli, než aby porušili zákon, v jehož důsledku umírají ženy. Všem ale muselo být jasné, že budou-li jim bránit v potratu, samy si najdou jiný způsob,*“ píše Ernauxová v pasáži z románu *Událost*, který loni vyšel v českém překladu Tomáše Havla. S otevřenou společenskou obžalobou je ale Ernauxová v *Rocích* zdrženlivější. Velkou část soudů o (ne)moralitě nechává na čtenáři, vlastní názory vkládá jen mezi řádky. Jako žena jednoduše píše o ženské zkušenosti, protože jí je vlastní. Fakta a vzpomínky nejsou aktivistické, existují ovšem v socio-politickém kontextu. A Annie Ernauxová s palčivou aktualností definuje momenty, kdy se vlastní prožitky mění v politické otázky.

Autofikce jako škatulka

Žánr autofikce, do kterého můžeme kromě Ernauxové zařadit rovněž francouzského spisovatele Édouarda Louise, není lehké definovat. I v tom možná spočívá jeho popularita – umožňuje vytyčit hranice pro těžko uchopitelné žánry. Autofikční díla se po vzoru dnešní modernity soustřeďují na subjektivní prožívání, jakousi individualitu, význačnou pro velkou část umění ve 21. století.

Problematika pojetí autofikce, jako hybridního útvaru mezi pravdou a fikcí, je stále častěji tematizována a zpochybňována. Publicista Elijah Young v případě použití všespásného označení „autofikční román“ v časopise *A2* například upozornil na obtížné vytyčení jediné pravdy, kterou (ne)disponuje autor, i na zásadní roli druhotného pohledu kritika či čtenáře. Komplexnosti pojetí autofikce se navíc někdy brání i samotní autoři (například Marek Torčík se svým románovým debutem *Rozložíš paměť*), protože jde o přílišnou zkratku.

Autorům autofikce někdy bývá vyčítáno, že příliš těží ze sebe. Svůj život staví do centra dění, román se tak může postupně transformovat ve formu exploatace vlastního osudu. Obzvláště u těch z nich, kteří za sebou mají obdobných románů již několik, se pak místy opakuje otázka, zda je jediný život skutečně tak zajímavý, aby si zasloužil tolik pozornosti na literárním trhu. Taková myšlenka ovšem zcela opomíjí samotný styl tvůrců autofikce a redukuje klady literatury pouze na putavý příběh. Zrovna Annie Ernauxová svým uhrančivě odvážným stylem vyprávění více než dobře dokazuje, že někdy jako příběh zcela stačí pouhý tok času.

Jestliže je tedy autofikce egoisticky zaměřený žánr, pak do něj Ernauxová nepatří. Francouzská spisovatelka sama sebe staví na samotný okraj knihy, jen jako letmou zmínku čtenáři, že ona u toho také byla. Také viděla formovat dějiny, odcházet prezidenty a umírat revoluce. Do příběhu vstupuje zlehka, jen abychom na ni nezapomněli. Protože sama díky svému psaní nezapomněla vůbec nic.

(Autorka je kulturní publicistka) ■